

СРБИ И УНИЈА У БАРАЊИ

Српских колонија у Угарској било је веома рано, посебно у Барањи, Толни и Шомођу, већ крајем 14. века након Маричке (1371) и Косовске битке (1389), као и Битке на Велбужду (1395).¹

Нешто интензивнији прелазак Срба у просторе Јужне Угарске почиње након битке код Ангоре (1402) након које је Стефан Лазаревић, син косовског мученика кнеза Лазара, од Византије добио титулу деспота и успоставио пријатељске односе са Угарима.² Деспот Стефан је 1404. године склопио савез са угарским краљем Сигисмундом Луксембуршким и, захваљујући витешкој слави коју је постигао у Ангорској бити, постао један од најугледнијих великаша Угарске, чак и Европе тог времена.³ У знак захвалности и због женидбене везе, Сигисмунд је деспоту Стефану дао на управу многа имања у Јужној Угарској на која је овај насељавао Србе. Сам деспот имао је као и угарски краљ свога благајника, који се старао о његовим приходима, а велики део службеника и кметова на његовим имањима били су Срби, које је он довео из Деспотовине.

Деспот Стефан није усамљен пример када је у питању насељавање Срба у Угарску, јер и други српски великаши који су бежећи испред Турака тражили уточиште за себе и своје поданике у питомот Подунављу, воде са собом своје сународнике.⁴

Након пада Смедерева и постепеног појављивања Турака на границама Угарске, Срби још интензивније насељавају јужне области угарског краљевства.

Да би учврстио границу према Турцима, угарски краљ Матија Корвин врши учестале упаде на њихову територију и из

Србије и Босне пресељава Србе на опустошена погранична подручја своје државе.⁵

Прота Стеван Михалцић, наводећи *Историју бискупије Печујске*, налази податке да су 1420. Срби населили Барању и Толну под Пишом од Озоре, зетом Андрије од Озоре.⁶

Крајем 15. и почетком 16. века, непосредно пред турско освајање Барање (Мохачку битку 1526), у Угарску пристиже нови талас Срба, највише великаша који се са својим четама стављају у службу одбране од Турака.⁷ Они са собом доводе и своје поданике, војнике и кметове, а са њима стижу и православни духовници који у ове просторе доносе свете сасуде и богослужбене књиге. За богослужбене потребе српски народ са својим духовницима подиже цркве, плетаре и брвнаре. Тако је у распону од два века на просторима Барање настао велики број српских насеља која ће се турском окупацијом и четама мартолоза увећати. Да је ово српско становништво православне вере имало своју црквену организацију (парохијску) сведочи чињеница да их угарски извори тог времена називају шизматицима (неверницима), као и податак да Јован Моровићки тражи од римског папе верску аутономију за православне у Моровићу. Папа Јован VIII у време сабора у Констанци 1414. даје одобрење у погледу јурисдикције и изузећа од надлежства бискупа (печујског или салцбуршког), што православнима гарантује верску слободу.⁸

Турска окупација Угарске доноси на ове просторе потпуну организацију православне Цркве под јурисдикцијом Пећке патријаршије која је након обнове под патријархом Макаријем Соколовићем (1557) имала верску надлежност над свим православним Србима у турској империји. О утемељењу духовног живота српског народа у Барањи говори пре свега постојање духовних центара: у Барањи манастири Брана⁹ и Грабовоц,¹⁰ а у Славонији манастир Ораховица.¹¹

Ово су били духовни, културни и народни центри Срба у Барањи и Славонији, а да српски народ заиста на простору од

Коморана до Београда има своје „попове, духовнике и калуђере“ сведочи у свом путопису Давид Унгнад.¹²

Писмене трагове епархијалног уређења Српске православне цркве пре доласка патријарха Арсенија III Чарнојевића у Барањи немамо, али је познато да је у непосредној близини у Славонији постојала Пожешка епархија која је била под јурисдикцијом обновљене Пећке патријаршије. Непосредно пре доласка патријарха Арсенија III Барања је била мулти-конфесионални простор, поред римокатолика, православних било је и реформисаних хришћана, који су се у Барању и Славонију инфилтрирали у време турске окупације када су католици у већини случајева мигрирали у Северну Угарску.

Унија

Прота Стеван Михалцић, говорећи о црквеној организацији у Барањи у време Турака, каже да у Барањи готово и није било католичке црквене организације, „у целој Барањи је било свега три католичка попа“. Сва тројица са службовала у Печују, а свештеничке дужности су обављали лиценцијати,¹³ њих једанаест за целу Барању.¹⁴ Пре него што је Барања била ослобођена од Турака 1687. извршено је именовање печујског бискупа, бискуп је постао познати противник православља Матија Радановић, који је са својим четата у Салварској дијецези учествовао у прогону Турака.¹⁵ Са својих 600 војника, бискуп је жестоко гонио и Србе, кривећи их за све пропасти које су католици доживели у Печују, Мохачу и Шиклошу.¹⁶

У прогону Срба бискуп Радановић је имао подршку Државне коморе којој је био поверен простор између Дунава и Драве, где су у 54. насеља живели „шизматици“ као су језуити називали православне Србе. Међутим, Империја није имала за циљ истребљење православног живља, турска опасност још увек није

прошла, стога је челни човек Државне коморе Тулијус Мигелно тражио начин како да приволи Србе између Драве и Дунава на унију. Тулијус је знао да се православни Срби могу приволити унији само преко својих духовника, па је стога у ту сврху ангажовао слабог у вери и славољубивог игумана манастира Ораховице, Јована Раића.¹⁶ Комесар Тулијус након договора са ораховачким игуманом сазове свештенике, свештене и народне прваке и црквених општина, а организацију „сакупљања“ истих на скупштину препусти генералу Веху. Скупштина је сазвана за 18. јануар 1690. на православни празник Богојављења. На збор су се под притиском метода генерала Веха одазвали црквени и народни представници.¹⁷

Истог дана је у Печују одржана служба (литургија) у језуитској цркви, приступање Унији је оглашено пуцњима из топа, три пута у „славу“ и на крају положена је заклетва којим су се свештени и световни представници заклели на дужно поштовање и примат римској цркви.

Прихватањем и потписивањем уније представници свештенства и народа између Драве и Дунава, како стоји у форми Уније, поред папског примата прихватили су и непрестано и обавезно јавно манифестовање Уније: 1/ Најмање три пута годишње православни свештеници служе у римокатоличким црквама и обрнуто, 2/ да језуите пријатељски примају, када ови у посету долазе и да им се дозволи проповедати и веронауку учити, 3/ да се кандидати за православне унијатске свештенике шаљу у језуитске школе и 4/ у местима где су Срби мешани са католицима, Срби поштују католичке празнике.

Да би Унија била веродостојна и обавезујућа за православне Србе у Барањи, постоји и институција сведока Уније, као сведоци и гаранти потписани су на крају: сремски бискуп Фрањо Јањи, Јован Теодор Мелмек, секретар дворске коморе и Гаврило гроф Вехи, комадант чета Печуја, Шиклоша, Капошвара, Мохача, Дониба и других крајева између Дунава и Драве.

Други дан након потписивања Уније секретар Тулијус Маглио издао је наредбу којом су православне парохије у Барањи стављене под власт игумана манастира Грабовца Ј. Негомировића, што је у овом случају значило под власт католичког епископата. Секретар Маглио је истовремено поднео веома ажурно извештај Дворској канцеларији у Бечу уз посебан сажетак, као анекс за цара Леополда I, у оба документа подноси детаљан извештај уговора о Унији у Печују.¹⁸

Да Унија није била изведена у духу извештаја државног секретара, потврђују чињенице да је народ бежао и сакривао се од унијатских. и језуитских попова, а посебно то потврђује чињеница да је Унија остварена готово силом и уз примену војске, о чему сведочи присуство јединица грофа Вехија.¹⁹ Многобројна су сведочанства да је српски народ и пре доласка патријарха Арсенија III Чарнојевића у Барањи давао отпор Унији, познато је да су православни Срби у Барањи цепали одело пошкропљено језуитском и унијатском водицом и да се због бежања од Уније реактивирао из затвора печујски бискуп Матија Радонај.

ПАТРИЈАРХ АРСЕНИЈЕ III ЧАРНОЈЕВИЋ У БАРАЊИ

Касно у јесен 1690. године Патријарх је стигао у Угарску, а у пролеће следеће године долази и у Барању, жариште Уније и један од одсудних простора на коме ће водити борбу за обнову и очување националног и верског идентитета српског народа.

Након што је средином јула исте године Велики збор црквених и народних првака у Београду донео је коначну одлуку о сеоби Срба под Патријархом у Угарску.

Судећи према неким догађањима и патријарховом путу у Угарску пре београдског збора, патријарх Арсеније III је одлуку о сеоби донео раније, међутим због велике одговорности, а и

неизвесности, Патријарху је био неопходан пристанак свих црквених и народних првака. Сеоба је била планирана и организована о чему сведоче Патријархова писма упућена цару Леополду I (1689/90) писана у Коморану. Подробну анализу ових писама даје у свом раду о патријарху Арсенију III А. Ђукић.²⁰

Свакако је на одлуку о сеоби утицао и контакт Патријарха са генералом Пиколоминијем,²¹ а пре свега проглас цара Леополда I хришћанским народима Балкана.²²

Збор у Београду 18. јуна 1690. био је само природна последица свих претходних догађања и коначна одлука о организованом привременом пресељавању Срба у Угарску под руководством поглавара Пећке патријаршије патријарха Арсенија III Чарнојевића.²³

Да се ради о организованој сеоби потврђује чињеница да је пуномоћ дата епископу Исаији Ђаковићу потврђена печатом патријарха Арсенија III и осталих учесника народног сабора. Срби су јасно истакли своје захтеве Аустрији у погледу црквено-народне аутономије која ће заштитити њихов национални и верски идентитет.

Аустријски цар Леополд I на ове захтеве Срба истакнуте на Београдском збору црквених и народних првака српског народа одговара издавањем Привилегија 21. августа 1690. године.

Тек након издавања привилегија и њихове гаранције од стране Цара, после двомесечног размишљања, Патријарх се одлучује да пређе у Угарску, и то у тренутку када су Турци већ били надомак Београда. Његовим преласком у Угарску сви Срби – и они који су раније живели на тим просторима, и они који су пристигли у Великој сеоби – имају привилегијалну заштиту цара Леополда I.

Патријарх је у Угарској затекао Православну цркву и свој народ у јадном и веома тешком стању, изложене бурама Уније које су беснеле под руководством језуита, посебно двојице католичких прелата и бискупа Матије Радонаја и кардинала Колонића.²⁴ У

пролеће 1691. патријарх Арсеније иде у Беч да од Цара тражи заштиту привилегија које нису уважаване од локалних државних и црквених католичких власти, посебно у Барањи, Толни и Шомођу. Месеца јуна исте године Патријарх је за своје и црквене потребе добио на уживање Сечујски спахилук.²⁵

Први велики задатак за Арсенија III био је уређење црквеног живота у Барањи, Толни и Шомођу који је још пре његовог доласка уништила Унија. Патријарх је најпре око себе окупио расуто свештенство, потом попунио напуштене парохије, основао епархије²⁶ – у Барањи 11. новембра 1691. оснива епархију са седиштем у Печују, а за епископа поставља Јевтимија Јанковића, који је исте године под притиском језуита напустио тај град. Патријархов труд је уродно плодом, православни српски живаљ је у Барањи враћен матици цркви, добио је свог епископа, а и манастири као духовни центри на челу са Грабовцем захваљујући његовим напорима поново прелазе у руке православних монаха. Овај успех Патријарха био је довољан разлог да га водећи језуити Колонић и Радонај оптуже код цара Леополда да се меша у живот Римокатоличке цркве. Међутим, Арсеније III не посустаје, он на поменућу оптужбу одговара још жешће и у пролеће 1691. враћа на стару столицу епископа Јевтимија Јанковића, одлази у манастире Грабовац и Ораховицу, а 18. новембра 1695. лично стиже у Печуј. Православнима је одмах забрањено служење литургије у римокатоличкој цркви,²⁷ након чега Срби напуштају унијатску праксу служења литургије у римокатоличком храму, чиме и формално напуштају Унију. Овај поступак Срба под руковођењем Патријарха веома разљути језуите који истог дана поднесу „славном суду Барањске жупаније“ тужбу у 12 тачака против барањских Срба и њиховог Патријарха који их је наговорио да напусте Унију. На крају тужбе се додаје како „пшиматици“ ни до сада нису радили према уговору о Унији, што значи да су суштински раскид са Унијом извели далеко раније.

Пошто се стање у односу на Турке није мењало напоље, наредне две године (1694/5) патријарх Арсеније III због учесталих оптужби језуита тражи од цара потврду и осигурање привилегија. Цар Леополд I већ 4. марта 1695. издаје диплому о привилегијама и правима Срба којима истовремено потврђује успостављену организацију Српске православне цркве од стране Патријарха. Истом дипломом Цар потврђује права и привилегије из времена краљева Владислава I и Матије Корвина. Овим документом потврђено је легитимно постојање седам новооснованих епархија, признају се и постављени епископи, а у Барањи је потврђена епархија Мохачко-сигетска и њен епископ Јефрем Тетовац.²⁸

Као што се види, Патријарх се у Барањи успешно супротставио унији, његова борба била је успешна све до 1699, до Карловачког мира, када су Турци дефинитивно престали бити озбиљна опасност по Хабсбуршку монархију, јер су изгубили све територије које су држали на левој обали Дунава и Саве. Након Карловачког мира Срби више нису били потребни Монархији као војници, привилегијални период траје још веома кратко: дошло је време нових искушења за Србе, посебно у Барањи, нарочито после избијања Ракоцијеве буне. Арсеније III Чарнојевић је, пре но што му је Леополд I ограничио кретање на Будим и Сент Андреју, одржао је епископски сабор у Сечују, месеца јуна 1700. године.²⁹ Сечујски сабор представља круну напора српског патријарха у погледу црквене организације и успостављања јурисдикције Пећке патријаршије на свим просторима где у том тренутку живи српски православни народ, епископално организован и устројен. Након сазивања епископског сабора уследиле су нове оптужбе: Патријарх је оптужен да омета усађивање католичке вере, а 1705.г. цар Леополд I забрањује му ношење патријарашке титуле, одузима му право сазивања сабора и преписку са Турцима.³⁰ Тешко стање Срба у Угарској након Карловачког мира приморало је

Патријарха не само на тражење помоћи од Русије, већ и покушај да са Турцима договори повратак нашег народа у старе крајеве.³¹ Пошто је Патријарх прогнан из Угарске настају нове невоље за Србе: унија поново узима маха, Ракоцијева буна доприноси готово тоталном уништењу свега што је српско, а куруци над Србима у Барањи врше одмазду. Патријарх Арсеније III није дочекао пораз Мађара, који су његовом народу нанели велико зло: умро је у Бечу 27. октобра 1706, изморен болешћу и тешком и неравноправном борбом против Уније.

Барања и Толна су након Ракоција кроз период од десет година, како наводи прота Стеван Михаљцић, остале „у многоме горе и јадније, но што су биле под Турцима“.³² И поред свих невоља које ће Барању снаћи након одласка Патријарха, Арсеније III остаје у најдубљим успоменама барањских Срба као духовни витез који је сву умну, духовну и физичку снагу заложиио за верска и народна права свог народа. Он је у неправедној и неравноправној борби против Уније, римокатоличког клера, језуита, аустријске цивилне и војне власти успео одолети свим искушењима и тако је сачувао свој народ од унијаћења и, како каже др С. Чакић, „утврдио међу Србима националну и верску чистоту“.³³

НАПОМЕНЕ

¹ Дмитар, син краља Вукашина, брат Краљевића Марка (погинулог 1395), заједно са братом Андријашем бежи испред Турака најпре у Дубровник, а потом у Угарску.

² Деспот Стефан Лазаревић добио је на доживотно уживање Голубац, Мачву, Београд, Земун, Митровицу и Сланкамен, а од 1411. и поседе у Бихарској и Сабољачкој жупанији; после 1418. стиче поседе у Карашову, а потом у Торонталској и Сатмарској жупанији.

³ О угледу и ауторитету деспота Стефана сведочи чињеница да је био члан дворске свите; учествовао је 1411. на сабору у Констанци у крунисању Сигисмунда за римског цара и том приликом добио је част да неколико мађарских племића произведе у витезове.

⁵ Прота Стеван Михаљчић и др Душан Кашић према необјављеним архивским документима (Државни архив Беч) наводе да је Матија Корвин 1483. населио у Јужну Угарску 200.000 Срба из Босне и Србије.

⁶ Josephi Koller *Historia episcopatus Quinque-ecclesiarum*, в. III, р. 326

⁷ Долазе шајкаши Никола Горјенски, Никола Илочки, кнез Павле Бранковић, Радич Божић, Змај деспот Вук, Стефан Штиљановић, Павле Бакић, Петар Овчаревић, Живко Угриновић, Јован Пакшић. Према угарским ратним извештајима, браћа Јакшићи, Радич Божић и Павле Бакић били чланови су Угарског војног савета за одбрану од Турака.

⁸ Koller, *ibidem*.

⁹ Манастир Брана, древни барањски манастир, познат као манастир св. Архангела Михаила, био је смештен у подножју највишег врха Банске косе, недалеко од села Брањина и припадао је спахилуку Век. Први помен овог манастира под именом Брана имамо у документу краља Владислава I 109, који се односи на разграничење имања са суседним манастиром Батом. Игуман манастира Бране Стефан помиње се 1281. као сведок при освећењу православне цркве у селу Харшањ. Манастир је једно време био и седиште Барањске епархије, све до 1721. г. када епископ Максим Гавриловић преноси седиште у Осијек. Након овог датума више нема помена да је овај маанастир живи манастир, осим што га у 19. веку помиње роман „Харшањска вила“. У више наврата и сам патријарх Арсеније III борави у манастиру св. Архангела Михаила.

¹⁰ Манастир Грабовац, православни манастир у Толни, подигнут 1587. Оснивачи су избегли монаси српског манастира Драговића из Далмације. Манастир је такође посвећен св. Архангелима. У 17. веку, према писању манастирског летописа, монаси манастир опремају светим сасудима, књигама

и одежама из Русије. Игуман Јевтимије Његомировић био је један од главних потписника Уније; доласком патријарха Арсенија III манастир је поново враћен у крило Српске православне цркве. Данас је манастир поново духовно средиште мађарских Срба, пре неколико година обновљен је од стране мађарске владе.

¹¹ Ораховица, манастир познат још као Ремета, један од најстаријих манастира Српске православне цркве на простору источне Хрватске. С обзиром да се у њему већ у 16. веку преписују књиге, што значи да је добро организиран и да представља јаку монашку заједницу, за претпоставити је да овај манастир потиче из 15. века. Први писмени помен потиче из 1583, време настанка Апостола за потребе манастира св. Николе, званог Ремета. Већ идуће године 1584 пише се богослужбена књига триод; 1585. при преписивању пентикостара помиње се игуман Максим, пожешки епископ Јосиф и пећки патријарх Саватије. Манастир је био и значајан духовни и народни центар за Србе на ширем простору, а у више наврата у њему је боравио и патријарх Арсеније III Чарнојевић.

¹² Путопис Давида Унгнада из 1573.

¹³ Михаљцић, *Барања од најстаријих времена до данас*, Нови Сад, 1937.

¹⁴ исто.

¹⁵ Матија Радановић (Радонај), родом из Далмације, познати језуита, велики противник православних хришћана, за прогон Срба из Печуја 1687. добија титулу опата Салварског.

¹⁶ Fer. Varadi, *Baranja es Julije II*

¹⁷ На уговор о унији 18. јануара 1690. потписало се 44 представника српског народа: два игумана (Јован Раић и Јевтимије Његомировић), девет свештеника и 55 световњака из Барање и Толне.

¹⁸ Оригинал уговора Уније Срба од 18. јануара 1690. се чува у Бечу (Царски државни архив); прота Михаљцић га наводи на латинском језику.

¹⁹ Р. Павловић, „Патријарх Арсеније III Чарнојевић у Барањи“, *Календар СПЦ* за 1990.

²⁰ А. Ђукић, „Три писма пат. Арсенија III Чарнојевића цару Леополду“, *Летопис Матице српске*, књ 219. У Коморану је Патријарх 17. новембра 1689. написао писмо цару Леополду I.

²¹ Патријарх је непосредно контактирао са генералом Пиколоминијем у Пећи и Призрену, месеца октобра 1689, након што се вратио из Никшића, где је био избегао.

²² Инвикторије – манифест аустријског цара Леополда I упућен је хришћанским народима као гаранција и основа њихових привилегија за борбу противу Турака.

²³ Патријарх није био само црквени, већ и народни поглавар након обнове Пећке патријаршије 1557. Ово право користи и патријарх Арсеније III о чему сведоче његова писма Бечу од 17. новембра 1689. у којима настоји да га цар Леополд I прихвати као црквеног и народног поглавара.

²⁴ Колонић, архиепископ острогонски, у то време најелитнији прелат римокатоличке цркве у Угарској, руководио је унијаћењем Срба, био је велики противник патријарху Арсенију све до његове смрти. Проф. Р. Павловић у свом раду у *Календару СПЦ* за 1990. каже да „Чарнојевића није оставио на миру до последњег даха, задојен мржњом и лажима“.

²⁵ Након четири године Патријарх је изгубио Сечуј, а у замену је добио имање у Славонији у Сирачу и на крају имање у Даљу са два села, Белим Бродом и Боровом.

²⁶ У Јужној Угарској поред већ постојећих епархија (Бачке и Вршачке) основана је Мохачко-сигетска (Барањска), затим у Хрватској Марчанска (Северинска), Карловачко-сењска и Костајничка (Личка).

²⁷ Након протеривања Турака из Печуја Срби су у том граду за своје богослужбене потребе користили велику цамију на централном тргу; у њој је наизменично служена литургија и миса, према уговору о Унији.

²⁸ У потврдама привилегија и признавању епархија и епископа нигде се не помиње епископ Јевтимије Јанковић и Печуј. Прота С. Михалцић мисли, што је и извесно, да је епископ Јевтимије због немогућности да одржи епархију напустио Печуј и отишао у Русију, где је и умро.

²⁹ Епископском сабору у Сечују присуствовали су митрополит захумски Саватије, Јевтимије бачки, Исаија јенопољски, Спиридон вршачки, епископ звонички Герасим, игуман цетињски Данило, хиротонисан за епископа скадарског, и патријарх српски Арсеније III Чарнојевић.

³⁰ Јован Радонић, *Прилози за историју Срба у Угарској*, LXV

³¹ Патријарх је од цара Петра Великог тражио да посредује за Србе.

³² С. Михалцић, исто.

³³ Стефан Чакић, *Велика сеоба Срба 1689/90. и патријарх Арсеније III Чарнојевић*, Нови Сад, 1982, стр. 323.